

МОДЕЛІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Продовольча безпека – це такий стан економіки країни або її регіонів, який забезпечує виробництво або імпорт продовольства, стабільність його запасів для вільної торгівлі, доступність ринку продовольства для всіх верств і соціальних груп населення. Соціальними пріоритетами розвитку є продовольча безпека населення регіонів, економічними – експортний потенціал з урахуванням землересурсного потенціалу, екологічний – збереження природного і сільського середовища через пошук оптимальних рівнів інтенсивності, які на відміну від існуючих оптимізаційних моделей не є екстремальними. Особливим пріоритетом розвитку сільської громади в регіоні є відновлення кооперативного руху як фактору вирішення проблем виробництва і споживання в рамках ПК. На системному макрорівні регіонів йдеться про проблеми сталого розвитку, складної взаємодії суспільства і природи.

Екологічно ефективним можна вважати такий стан природного середовища, коли функціонування галузей ПК не приносить йому шкоди. Обґрунтованість такого підходу базується на поняттях, які відображають процеси детеріорації, деструкції, інтоксикації, деградації тощо. Перевагою такого підходу є те, що наявність згаданих процесів є ознакою для негативної оцінки екологічної безпеки і припинення діяльності підприємств ПК. Процеси детеріорації не мають кількісного виміру. Тому ПК регіону повинен розміщуватися таким чином, щоб ці процеси припинити, а не відшукувати економічні механізми для порушення природної рівноваги [1, 4].

Для визначення рівня продовольчої безпеки пропонується три групи її ознак, зокрема: наявність ресурсів, стабільність фонду споживання, доступність продовольчого ринку для населення України і її регіонів [2, 3].

Показник наявності ресурсів сільськогосподарської сировини (V^0), який обчислюється за методикою ФАО:

$$V^0 = V + (Y^i - Y^e) + (H^0 - H^1),$$

де, V^0 – ресурси сільськогосподарської сировини і продовольства, V – виробництво сільськогосподарської продукції, $(Y^i - Y^e)$ – чистий імпорт ресурсів продукції сільського господарства (завезено, зокрема імпорт, за виключенням експорту і міжрегіонального обміну, $(H^0 - H^1)$ – приріст запасів сільськогосподарської сировини.

Показник обсягів фонду споживання (F) є функцією виробництва (V) з урахуванням витрат на виробництво (Q), зокрема на корми, насіння, переробку і втрат в процесі транспортування, зберігання і переробки сировини:

$$F = V - Q.$$

Фонд споживання є пошуковим в аналітичних схемах розміщення продуктивних сил сільськогосподарського виробництва і регіональної економіки, зокрема селянського господарства.

Показник обсягів ринкового споживання (F^s) має розраховуватися для відображення доступності ринку для міського населення. Модель ринкової рівноваги попиту і пропозиції, в якій роль регулятора відіграє ціна, складається з корпоративної торговельної мережі (T), зокрема споживчої кооперації, і селянського роздрібного ринку (S), яку можна відобразити в формулі:

$$F^s = T + S.$$

Решта ресурсів сільськогосподарської продукції є фондом споживання селян та їх селянського господарства.

Показник регіональної (або ринкової) потреби в продовольчих ресурсах (G) є функцією від чисельності населення (L) і соціальних норм харчування (g):

$$G = g * L.$$

Граничним фондом є обсяг потреб, який визначений з урахуванням граничного споживчого кошика пересічної особи, енергетична цінність якого становить 2500 ккал на добу.

Показник продовольчої безпеки (z) – це процентне відношення обсягів споживання (F) до граничної потреби в ресурсах продовольства:

$$z = F/G * 100.$$

Продовольча безпека – це такий стан економіки країни або її регіонів, який забезпечує виробництво або імпорт продовольства, стабільність його запасів для вільної торгівлі, доступність ринку продовольства для всіх верств і соціальних груп населення.

Показник динаміки продовольчої безпеки може бути індексом (k), який відображає темп зміни обсягів кінцевої пропозиції продовольства (y) в середньостроковому періоді (t), при цьому припускається експонента:

$$y_1 = y_0 (1 + k)^t.$$

Він використаний при інерційному прогнозуванні ситуації на продовольчому ринку України і її регіонів.

Система інформації містить бази даних про обіг продовольчих ресурсів, які реалізовані в СУБД "ACCES" і електронних таблицях "EXCEL". Прикладний пакет програм розроблений з урахуванням вимог балансового методу. Методологія і методика оцінки продовольчої безпеки заведеною схемою, суттєво відрізняється від традиційних, які розробляє Держкомстат України.

Вимоги до моделі:

По-перше, модель повинна бути відкритою, тобто кількість змінних може бути довільною.

Друге, модель має бути досить консервативною для збереження інформаційно-обчислювальної системи при відкритті нових векторів споживання або витрат.

Третє. Агропромисловий комплекс має розглядатися як регіональна виробнича система, яка складається з рослинницького і тваринницького комплексів галузевого рівня. Продовольчий комплекс має виділятися окремо від АПК, а сумарно дорівнювати регіональному комплексові.

Четверте. Секторний розвиток сільського господарства має бути спрямований на підвищення ефективності підприємництва на відміну від пошуку надійного господаря. Не можна переоцінювати роль селянського господарства, яка в минулому і майбутньому буде соціально-економічною на відміну від фермерського сектору, який має витіснити неефективні форми господарювання і працювати на ринок.

Вивчення ефективності територіальної організації ПК є предметом науки про розміщення продуктивних сил і регіональну економіку [3, 5]. Тут поєднуються два напрямки: 1) вивчення проблеми розвитку і розміщення (територіальної організації) виробництва в умовах обмеження земельних і трудових ресурсів; 2) оцінка ефективності системи міжгалузевих економічних зв'язків і наслідків функціонування АПК для довкілля, зокрема, для сільського природного середовища.

Проблема оцінки і прогнозування ПК в сучасних умовах пов'язано з обмеженою інформацією про соціально-економічний розвиток сільських адміністративних районів. Багато елементів економічної системи, зокрема, тенденцій розвитку селянського ринку і торгівлі у регіонах, доводиться заміщувати моделями. Інформація про сільське господарство має моделюватися з урахуванням інформації про сільську територію. Більшість районів має сільськогосподарські угіддя, які використовують за призначенням, тобто в сільському господарстві. Ряд ознак розвитку сільського господарства тут є результатом перевищення попиту над пропозицією сільськогосподарської продукції, а рівень споживання продовольства суттєво залежить від рівня заробітної плати, доходів населення і соціально-економічного розвитку регіону. Стійкість класифікаційних векторів на перспективу вимагає перевірки на моделях аналізу структури методом ланцюгових підстановок факторів.

Модель оптимального функціонування регіональної економіки вимагає точного врахування специфіки умов господарювання, ресурсних можливостей та ринкових зв'язків на мікроекономічному рівні, з тим щоб забезпечити інтенсивний економічний і регіональний розвиток.

На сьогодні існують різні варіанти вирішення проблем регіонального розвитку. Здебільшого вони так чи інакше зводяться до обґрунтування і формування нормальних, взаємовигідних відносин регіонів з центром. Це передусім необмежений простір для економічного прогресу регіонів, завдяки якому тільки й можливий економічний і загальний прогрес держави. Саме це й забезпечує розумна науково обґрунтована регіональна політика, що охоплює по суті всі сфери людської діяльності, включаючи, поряд з раціональним розміщенням і розвитком продуктивних сил, регіональні особливості інвестиційної, структурної, промислової і аграрної, демографічної і соціальної, екологічної і національної політики.

Стійкість класифікаційних векторів на перспективу вимагає перевірки на моделях аналізу структури методом ланцюгових підстановок факторів. Регіональна економіка має будуватися на балансових моделях ПК та її галузей з урахуванням галузевої, секторної і регіональної структури а також зв'язків між галузями ПК, між секторами і регіонами.

Література

1. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / [Дейнеко Л.В., Коваленко А.О., Коренюк П.І., Шелудько Е.І.]; За ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. — К.: Наук. думка, 2007. — 276 с.
2. Лисецький А.С. АПК: методологія планування розвитку регіонів / А.С. Лисецький // Економіка України. - 2000. - № 5. - С.59-66.
3. Лисецький А.С. Продовольча безпека України: теорія, методологія, емпіричний аналіз / А.С. Лисецький. — К.: Оріони, 2005. — 374 с.
4. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави / В.М. Трегобчук. — К.: ІЕ, 1999. — 56 с.
5. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: Наукова доповідь / НАН України. Інститут економіки. УААН Інститут аграрної економіки. Міжвідомча наукова рада НАНУ та УААН з питань агропромислового комплексу; за ред. І.І. Лукінова та П.Т. Саблука — Київ, 2000. — 60 с.

ДІАГНОСТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Національна безпека залежить від економічної безпеки її регіонів, оскільки регіон є цілісним соціально-економічним утворенням і в той же час є елементом соціально-економічної системи держави. Зростання дії дестабілізуючих факторів призводять до поглиблення відмінностей у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів держави, здатних перетворитись в різного роду небезпеки для економіки держави. Це зумовлює необхідність розробки спеціального інструментарію для оцінки економічної безпеки регіону, використання якого дозволить формувати механізм забезпечення економічної безпеки держави з урахуванням особливостей кожного з регіонів.

Дослідження змісту поняття економічної безпеки держави, класифікації економічних загроз та інтересів держави, підходів до оцінки рівня економічної безпеки держави, принципів формування системи забезпечення економічної безпеки держави висвітлені у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Л. Абалкін, В. Білоус, О. Бандурка, О. Барановський, І. Білько, В. Геєць, С. Глазьев, Б. Грієр, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Т. Ковальчук, В. Манілов, Г. Маховські, С. Мердок, В. Мунт'ян, Н. Нижник, Є. Олейников, Г. Пастернак-Таранушенко, С. Пирожков, К. Петрова, В. Сенчагов, Г. Ситник, А. Сухоруков, Я. Тімберген, І. Червяков, В. Шлемко, Д. Фішер, В. Ярочкін та ін. Проблемами формування регіональної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави займалися М. Долішній, Б. Данилишин, Т. Агапова, П. Беленький, Є. Бойко, В. Войцеховський, З. Герасимчук, С. Злупко, М. Козоріз, А. Куклін, Я. Побурко, С. Писаренко, О. Ральчук, Л. Семів, А. Татаркін, А. Федорищева, О. Хомра та ін. Дослідження економічної безпеки мезорівня стосувалось, в основному, визначення інтересів та загроз економічній безпеці регіону. Багато питань, пов'язаних із визначенням змісту поняття економічної безпеки регіону, оцінкою рівня економічної безпеки регіону, формування механізму забезпечення економічної безпеки, вибором та реалізацією стратегії забезпечення економічної безпеки регіону залишаються невирішеними, що зумовлює необхідність подальших поглиблених досліджень.

Вирішення складних завдань управління економічною безпекою регіонів держави неможливе без комплексного аналітичного дослідження умов та результатів їх функціонування. Окремим завданням такого аналізу є визначення методичного інструментарію діагностики економічної безпеки регіону, формування узагальнених індикаторів економічної безпеки, що дозволять здійснити кількісну оцінку динаміки та основних тенденцій економічної безпеки регіону з метою розробки та вдосконалення механізму забезпечення економічної безпеки регіону.

В Україні немає затверджених офіційно порогових критичних значень показників стану економічної безпеки, які використовувались би як нормативи для визначення стану економічної безпеки в державі, регіоні та сприяли розробці механізмів забезпечення економічної безпеки регіону. У монографії «Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання», виданій вченими Інституту економічного прогнозування НАН України [1, с. 34-44], запропоновані порогові значення економічної безпеки країни, розрахований інтегральний показник економічної безпеки України та його прогноз, проте не було описано методику його розрахунку та кореспондування показників економічної безпеки країни з пороговими показниками стану економічної безпеки регіону.

Таким чином, проведений аналіз показав, що підходи до діагностики економічної безпеки регіону мають ряд недоліків, а саме:

необґрунтований вибір показників-репрезентантів, що беруть участь у розрахунку інтегральних показників гостроти кризової ситуації для кожної досліджуваної сфери економічної безпеки регіону не дозволяє адекватно відобразити стан економічної безпеки регіону;

використання експертного методу для вибору та віднесення показників, що характеризують стан економічної безпеки регіону може привести до необ'єктивних результатів при виведенні інтегрального показника економічної безпеки регіону. Методика діагностики економічної безпеки регіону вимагає застосування точних методів до групування та вибору показників;

оцінка економічної безпеки регіону на основі аналізу динаміки певної сукупності вихідних показників є неефективною, тому що не вдається визначити інтегральний показник економічної безпеки регіону. Тому при побудові методики діагностики економічної безпеки регіону слід приділяти увагу використанню інтегральних оцінок економічної безпеки регіону, які отримані на основі використання багатовимірних статистичних методів;

вчені, здійснюючи аналіз та оцінку рівня економічної безпеки досліджуваного об'єкта, не здійснюють поділ регіону на стани економічної безпеки, а називають усі стани регіону, при яких відбувається вплив дестабілізуючих факторів «рівень економічної безпеки регіону», що приводить до неточностей у визначенні реального стану економічної безпеки в регіоні;

використання у якості порогових показників (індикаторів) економічної безпеки регіону значення точок верхнього і нижнього полюсів, розрахованих на основі вихідної системи показників в регіонах приводить до необ'єктивного визначення інтегрального показника економічної безпеки регіону у порівнянні з закордонними пороговими показниками (індикаторами) економічної безпеки.

При побудові методики діагностики економічної безпеки регіону слід враховувати вище названі недоліки. Тому, з метою створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки регіону, необхідно розробити комплекс взаємозалежної моделі діагностики економічної безпеки регіону.

Методика діагностики економічної безпеки регіону повинна включати наступні етапи (рис. 1).

Рис. 1. Основні етапи діагностики економічної безпеки регіону

Етап перший – підготовчий. На цьому етапі визначаються мета та завдання діагностики економічної безпеки регіону, вибираються методи його здійснення та вибираються джерела інформації. Метою аналізу є об'єктивна діагностика економічної безпеки регіону. Відповідно до мети дослідження об'єктом аналізу є стан економічної безпеки регіону, а предметом аналітичної роботи є діагностика стану економічної безпеки регіону. Базою інформаційного забезпечення для діагностики економічної безпеки регіону будуть слугувати статистичні щорічники України, законодавчі та нормативні акти України.

Залежно від поставленої мети та об'єкта дослідження формуються напрямки здійснення аналітичних розрахунків. Діагностику економічної безпеки регіону слід здійснювати за наступними напрямками: стійкість, стабільність та здатність до розвитку; передумови для автопоезису регіону; зовнішньоекономічна відкритість регіону; конфліктність в регіоні.

Етап другий – аналітичний. Діагностику економічної безпеки регіону реалізуємо за допомогою індикативного методу, який здійснюється шляхом співставлення фактичних і порогових значень показників стану економічної безпеки регіону. Співставлення даних показників з їх пороговими значеннями дає можливість визначити стан економіки регіону за ступенем наближеності до економічної безпеки регіону, економічного ризику регіону, економічної загрози регіону чи економічної небезпеки регіону.

Стани економіки регіону на проміжку від 0 до 1 розмістяться наступним чином (рис. 2):

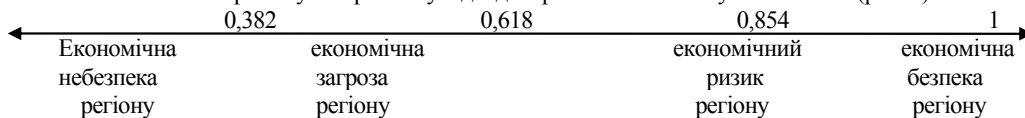

Рис. 2. Стани економіки регіону, відповідно до пропорцій золотого поділу

проміжок від 0 до 0,382 свідчитиме про стан економічної небезпеки регіону;
 проміжок від 0,384 до 0,618 свідчитиме про стан економічної загрози регіону;
 проміжок від 0,619 до 0,854 свідчитиме про стан економічного ризику регіону;
 проміжок від 0,855 до 1 свідчитиме про стан економічної безпеки регіону.

Таким чином, запропонований критерій розподілу станів економіки регіону, що базується на „золотому поділі”. Порушення цих пропорцій є вагомими і свідчать про перехід з одного стану економіки регіону в інший.

Етап третій – комплексна діагностика економічної безпеки регіону. Здійснення комплексної діагностики економічної безпеки регіону можливе і за допомогою так званої методики SWOT-аналізу. Зміст методики SWOT-аналізу полягає у виявленні сили та труднощів, можливостей та вад, які будуть використані при формуванні стратегії забезпечення економічної безпеки регіону. Значення сильних та слабких сторін, можливостей та труднощів економіки регіону можемо трактувати при застосуванні аналізу та оцінки економічної безпеки регіону наступним чином: сила – стан економічної безпеки в регіоні, можливості – стан економічного ризику в регіоні; вади - стан економічної загрози в регіоні; труднощі – стан економічної небезпеки в регіоні. Виявлення сили та труднощів, можливостей, вад тобто аналіз та оцінка стану економічної безпеки в регіоні нами розглядається як один із етапів (другий) діагностики економічної безпеки регіону.

Оскільки метою діагностики економічної безпеки регіону є не тільки аналіз та оцінка поточного стану економіки регіону, а й проведення ретроспективного аналізу показників економічної безпеки регіону для визначення можливого стану економіки регіону в майбутньому, що сприятиме формування ефективних механізмів забезпечення економічної безпеки регіону. Тому третій етап (комплексна діагностика економічної безпеки регіону) повинен включати аналіз динаміки показників економічної безпеки регіону та оцінку тенденцій економічної безпеки регіону.

Наведені етапи діагностики економічної безпеки регіону, на нашу думку дозволяють визначити такі завдання, що ставились нами до аналітичного дослідження. Результати запропонованої методики будуть корисними при визначенні механізмів забезпечення економічної безпеки регіону та при розробці і формуванні стратегії економічної безпеки регіону.

На основі дослідження генези становлення системи забезпечення економічної безпеки з часу її виникнення до сьогодення територій сучасної України, визначено, що побудова системи забезпечення економічної безпеки регіону на попередніх етапах історичного розвитку здійснювалася з урахуванням однієї (чи декількох) змістових визначальних характеристик: зовнішньоекономічна відкритість або передумови для автопоезису.

Формування механізму забезпечення економічної безпеки з урахуванням усіх змістових визначальних характеристик економічної безпеки регіону сприятиме визначенню цільових орієнтирів досягнення безпечного розвитку для кожного з регіонів держави та приведе до наступного, сьомого, якісно нового етапу, на якому пропонується автором визначити безпеку як певний стан економічного розвитку регіону, що характеризуватиметься найбільш повним та раціональним використанням його економічного потенціалу в ключі загальнодержавних інтересів.

Виходячи з запропонованих змістових визначальних характеристик для стану економічної безпеки регіону, діагностику економічної безпеки регіону слід здійснювати за наступними напрямками: стійкості, стабільності та здатності до розвитку регіону, передумов для автопоезису, зовнішньоекономічної відкритості, конфліктності регіону.

Література

1. Економіка України: Підсумки перетворень та перспективи зростання / За ред. академіка НАН України В.М. Гейця. – Х.: Форт, 2000. – 392 с.
2. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько: монографія.— К.: НІСД, 1997.— 144 с.
3. Жаліло А.Я. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві / А.Я. Жаліло // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. – Вип. 26. – К.: ПВЦ “Київський університет”, Інститут міжнародних відносин, 2001. – С. 25.
4. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2003, п. 39, Ст.351.
5. Ипполитов К.Х. Экономическая безопасность: стратегия возрождения России / К.Х. Ипполитов.— М.: РСПБ, 1996.—263 с.
6. Машина Н.І. Економічний ризик та методи його вимірювання: навч. посіб./ Н.І. Машина. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.